

Гардашук Р. Я.

ORCID: 0000-0003-4391-8287

магістр літературознавства

Національний університет “Києво-Могилянська академія”

Київ, Україна

БУРЛЕСКНА ПОЕЗІЯ ІБН КУЗМАНА ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ

Ключові слова: Ібн Кузман, арабська поезія, андалуська поезія, бурлескна поезія, арабсько-український переклад.

Абу Бакр Мухаммад ібн Кузман (після 1080 р. – 1160 р.) – яскравий представник арабської поезії Андалусії, новатор за формою та змістом. Поетичний доробок Кузмана складається з більш ніж півтори сотні заджалів, майже повністю збережених у його “Дивані”. Заджал – неklasична, притаманна для андалуської поезії форма строфічної поезії, похідна від більш раннього мувашшаху. Від нього, крім формальних рис, заджал відрізняється вжитком неklasичної, діалектної мови, відомої серед науковців як андалуська арабська. На рівні змісту та реєстру поезія Ібн Кузмана так само виразно контрастує з класичною арабською поезією, звертаючись до народних, бурлескних, карнавальних, сатиричних та обценних тем. Використовуючи класичні конвенції та топоси, Ібн Кузман переосмислює їх, карнавально знижує (за термінологією М. Бахтіна) та травестує. Творчість Кузмана припадає на існування держави Альморавідів та початок занепаду мусульманської Іспанії, на протигау “Золотій добі”, що завершилася із крахом андалуських удільних держав-*тава’иф*. Цей період характерний зокрема й занепадом традиційного інституту придворного поета та володаря-патрона, що, хоч і спричинило кризу, уможливило появу нових стилів та жанрів.

Початок ґрунтового дослідження творчості Ібн Кузмана в світовому і місцевому контексті віраховується від видання фоторепродукції Д. Гінцбургом. А. Кримський у своїй праці називає Ібн Кузмана “*ширим трубадуром*”. Пізніше творчість Кузмана досліджували: Х. Рібера-і-Тараго, А. Р. Нікль, О. Туулю, Е. Гомес, Л. Петрова, Т. Гордон, Ф. Корієнте та Дж. Монро, чия монографія є визначальною на сьогодні, і на яку спирається доповідач. У 1988 році за редакцією Б. Я. Шидфар було видано збірник віршів “Андалусская поэзия”, куди ввійшло, серед іншого, дев’ять віршів Ібн Кузмана за перекладами А. Межирова та М. Степановича. Ці переклади мають низку вад у передачі стилю й метрики, однак саме

за ними Ібн Кузман переважно відомий колу українських читачів та дослідників. В Україні творчість Ібн Кузмана в контексті жанрового різноманіття арабської літератури Андалусії досліджувала М. П. Величко, однак питання адекватного перекладу досліджуваного автора та заджалю як жанру в цілому досі не було поставлене. Ця доповідь, сформульована на основі бакалаврської роботи доповідача, є відтак значною мірою першопрохідною у царині.

В українському перекладацтві арабо-перська література майже виключно представлена працями Василя Мисика та Валерія Рибалкіна, побіжно сюди належить також доробок Миколи Бажана та Леоніда Первомайського. Не існує чіткої традиції та засад перекладу арабської поезії українською мовою. Натомість ранньомодерна європейська література доволі повно охоплена українськими перекладачами, серед яких: Микола Лукаш, Григорій Кочур, Микола Терещенко, Леонід Первомайський, Анатоль Перепадя та Максим Стріха.

В українському перекладі традиційно виділяють дві традиції: неокласичну (Зеров – Кочур) та онтологічну чи Лукашеву, вкорінену у неоромантичний і бароковий переклад. Друга традиція, що ставить на меті відтворення тексту оригіналу історично-культурними пластами мови перекладу є відносно продуктивнішою. Такий підхід дозволяє зберегти більшу широту реєстрів оригіналу, наблизити текст до мови читача, не порушивши при цьому автентичності та відтворивши певну історичну відчуженість. Саме цей – онтологічний – підхід видається належнішим для поставленого завдання.

Із засад онтологічного перекладацького підходу впливає потреба визначити стилістичні риси та історично-культурний контекст оригіналу та співвіднести їх із тим чи іншим періодом, реєстром чи іншою сукупністю лексико-стилістичних засобів і поетичних конвенцій мови оригіналу. Історично-культурний контекст, жанрові особливості та ідеостиль Ібн Кузмана, викладені вище, дозволяють співвіднести його з українським низовим бароко і псевдокласицизмом для потреб перекладу.

Відтак, доповідачем будуть запропоновані впливні з онтологічної та глибшої неоромантичної та барокової традиції підходи, та розглянуті на прикладі заджалю № 87 Ібн Кузмана. У цілому ж на сьогодні за виробленою методологією доповідачем здійснено двадцять три переклади з Ібн Кузмана.

Форма і просодія. Збереження форми заджалю з рядком-рефреном, заспівом та післяспівом (аа-БББА-ВВВА-...-аа). Арабську квантитативну метрику можна передавати як акцентуаційну, виходячи зі зближення заджалю з романською просодією.

Для збереження наскрізної рими припустимо і скоріше неунікно використовувати частотні, граматичні, багаті і повні рими. У заджалі № 87 десятисилабний розмір *хафіф* передано п'ятистопним ямбом.

Жанр і стиль. Обґрунтована типологічна збіжність стилю оригіналу та українського бароко й постбароко дозволяє на рівні топосів і кліше відтворювати оригінал, послуговуватися широтою реєстрів і стилів, застарілою, просторічною та історичною лексикою й архаїзованими граматичними конструкціями та стягнутими формами займенників.

Культурно специфічна лексика. Обраний підхід у цілому тяжіє до одомашнення лексики, використання історично-культурних відповідників. Однак добір лексичних відповідників здійснюється ретельно, з оглядом на точність передачі сенсу та доцільності:

Слово **الله**, Аллах: *Біг, помагай-Біг, pomoже Біг*. Титули й посади: *Мосъпані, вельможя, господар*. Грошові одиниці: *чвертак, осьмина, сребреник*. Предмети одягу: *“З китаїки опанчі – підбійі з парчі, // Плаці, киреї, кілька сорочин, // Заморські тюрбани дорогі”, ліжник, намітка*. Наукові терміни: *планид, Борей і Евр*.

Збіжний мовний матеріал. За можливості використані арабізми, запозичені через тюркські мови: *бурнус*; Ар. “*qalām*”, похідне від грецького “*kalamos*” компенсовано похідним українським “каламар”. Берберизм “*agzāl*”, “дротик” – передано історизмом “джид” від ар. “*jaḡīd*”.

Білінгвізм і діглосія. Романськомовні вставки у першотворі передано польськими фразами: “*może być*” (“може бути”), “*no fajnie, pięknie*” (“ну добре, красиво”), “*chodź ze zobacz*” тощо.

У контексті вжитку високого стилю, зокрема, в заключних, панегіричних частинах, ужито церковнослов'янськими: *суцая, велеречив, письменн, несть*.

Запропонований підхід потребує апробації та обговорення з боку науковців-арабістів, перекладознавців та, чи не в перш чергу, читачів. Однак, на думку доповідача, метод видається перспективним і, залежно від намірів конкретних перекладачів, із тими чи іншими модифікаціями, може бути використаний ширше в контексті анадальської, арабо-перської та інших типологічно подібних літератур.

Література:

1. Corriente Frederico. A Dictionary of Andalusi Arabic. Leiden : Brill, 1997.
2. Institute of Islamic Studies of the University of Zaragoza. A Descriptive and Comparative Grammar of Andalusi Arabic. Leiden – Boston : Brill, 2013.
3. Monroe James T. The Mischievous Muse: Extant Poetry and Prose by Ibn Quzmān of Córdoba (d. AH 555/AD 1160). Leiden : Brill, 2016.

4. Monroe James T. and Pettigrew Mark F. The Decline of Courtly Patronage and the Appearance of New Genres in Arabic Literature: The Case of the Zajal, the Maqāma, and the Shadow Play. *Journal of Arabic Literature*, Vol. 34, No. 1/2, The Arabic Literature of Al-Andalus: Vol. 34.

5. Величко М. В. Строфічні форми поезії в арабо-іспанській середньовічній ліриці. *Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Східні мови та літератури*. Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2012. Вип. 18. С. 51–55.

6. Коломієць Л. В. Перекладознавчі семінари: методологічно-стильові орієнтири в українському поетичному перекладі від кінця ХІХ до початку ХХІ століття (на матеріалі перекладів англomовної поезії та поетичної драми) [Книга]. Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2011.

7. Конончук О. М. Художнє слово та “мовне питання” (за творчістю М. А. Джамаль-Заде) [Журнал]. Маріуполь : Вісник маріупольського державного університету, 2020. р. 23.

8. Стріха М. В. Український переклад і перекладачі: між літературою і націєтворенням [Книга]. Київ : Дух і Літера, 2020.

9. Чижевський Д. І. Українське літературне бароко. Київ : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2003.

10. Шидфар Б. Я. Андалусская поэзия. Москва : Художественная литература, 1988.